

Antisemitism i Sverige

En jämförelse av attityder och
föreställningar 2005 och 2020

1. Sammanfattning

Den här undersökningen har genomförts på uppdrag av Forum för levande historia. Undersökningen syftar dels till att beskriva förekomst och utbredning av antisemitiska attityder och föreställningar i den svenska befolkningen, dels till att belysa hur dessa attityder och föreställningar utvecklats över tid. Det senare möjliggörs genom en jämförelse med resultaten för den undersökning av antisemitiska attityder som Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet (Brå) genomförde 2005. Ett ytterligare syfte är att undersöka hur antisemitiska inställningar hänger samman med demografiska och andra bakgrundsfaktorer.

Undersökningen är baserad på två enkäter som genomfördes 2005 och 2020 med i huvudsak samma frågebatteri. Den senaste enkäten genomfördes av Novus under sensommaren 2020 och riktades till den svenska allmänheten. Den baseras på ett stratifierat obundet slumpmässigt urval med en svarsfrekvens på 61 procent. Till grund ligger Novus Sverigepanel och det slutliga materialet består av 3 507 respondenter i åldern 18–79 år. (Se kapitel 5 för mer om enkätens genomförande och tillförlitlighet). 2005 års enkät genomfördes av

Statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av Brå och Forum för levande historia och används som jämförelse.¹

I likhet med 2005 innehöll enkäten 2020 i huvudsak frågor om attityder till och föreställningar om judar. Frågorna var ställda i form av frågepåståenden och respondenterna fick svara i vilken grad de instämde i eller tog avstånd från dessa. Enkäten innehöll även vissa bakgrundsfrågor.

Antisemitiskt tänkande förekommer i olika former och inbegriper både kognitiva och emotionella aspekter. I studien används frågepåståenden som ger uttryck för traditionella antisemitiska föreställningar liksom antijudiska motiv som förekommer i sammanhang som rör Förintelsen och staten Israel (se kapitel 3 för en diskussion om den samtida antisemitismens former och kontexter.) I studien ingår även frågepåståenden som berör dimensionen social distans. Många av de frågepåståenden som använts förekommer i identisk eller snarlik form i andra undersökningar av antisemitiska attityder och föreställningar (se kapitel 4), vilket möjliggör försiktiga jämförelser av resultat.

Nedan följer en sammanfattning av de centrala resultaten från undersökningen.

¹ Se Bachner & Ring 2005 för mer information om urval, svarsfrekvens och antal svaranden.

Konspiratoriska föreställningar som tillskriver judar som kategori stor makt och inflytande över nationella och globala skeenden är centrala motiv i antisemitiskt tänkande.

Jämförelse av resultat från 2005 och 2020

Minskat stöd för antisemitiska föreställningar

Resultatet visar att stödet för traditionella och Förintelserrelaterade antisemitiska föreställningar försvagats mellan 2005 och 2020 samtidigt som andelen som tar avstånd från denna typ av föreställningar ökat.² Men det visar också att antisemitiska föreställningar och uppfattningar av detta slag fortsatt återfinns hos en inte obetydlig minoritet av befolkningen.

Konspiratoriska föreställningar som tillskriver judar som kategori stor makt och inflytande över nationella och globala skeenden är centrala motiv i antisemitiskt tänkande. Denna dimension har undersökts med fyra frågepåståenden. 2005 instämde 15 procent helt eller delvis i påståendet ”Judarna har för stort inflytande i världen idag”, 2020 var motsvarande andel 11 procent. 2005 instämde 17 procent i olika grad i påståendet ”Judarna styr USA:s utrikespolitik”, 2020 hade

andelen minskat till 12 procent. 2005 instämde 26 procent helt eller delvis i påståendet ”Judarna har stort inflytande över världsekonomin”, 2020 var motsvarande andel 21 procent. 2005 instämde 19 procent helt eller delvis i påståendet att ”Judarna har stort inflytande över medierna”, 2020 hade andelen minskat till 13 procent. Mellan 2005 och 2020 har även den andel som i olika grad tar avstånd från dessa påståenden ökat.

Inställningen till uppfattningen att judar själva bär skulden till antisemitismen har undersökts med två påståenden. 2005 instämde 6 procent helt eller delvis i påståendet ”Förföljelsen och hatet mot judarna är delvis judarnas eget fel”, 2020 hade denna andel minskat till 3 procent. 2005 instämde 4 procent i olika grad i påståendet att ”Judarna korsfäste Kristus och deras lidande är ett straff för detta brott”, 2020 var motsvarande andel 3 procent.

Även dimensionen antisemitism relaterad till Förintelsen har undersökts med två frågor. 2005 instämde 14 procent helt eller delvis i påståendet ”Judarna utnyttjar nazisternas judeutrotning (Förintelsen) i ekonomiska och politiska syften”.

² Beroende på avrundning skiljer sig i några fall de resultat från 2005 som anges här med någon procentandel från vad som angavs i rapporten från 2005.

2020 hade denna andel minskat till 10 procent. 2005 instämde 17 procent i påståendet ”Judarna tror att de är de enda som har lidit (i historien)”, 2020 var motsvarande andel 13 procent. Andelen som tar avstånd från dessa påståenden har ökat mellan 2005 och 2020.

Konspirationsteori om Soros

I 2020 års undersökning undersöktes även stödet för en internationellt spridd konspirationsteori som utmålar den amerikansk-judiske finansmannen och filantropen George Soros som allsmäktig aktör och drivkraft bakom komplexa globala skeenden. Konspirationsteorin torgförs framför allt i högerextrema och högnationalistiska miljöer, men förekommer även i andra politiska sammanhang. Ibland har den en tydlig antisemitisk prägel, ibland inte, men även i fall där ett öppet antisemitiskt budskap saknas påminner mytbildningens ramberättelse starkt om traditionella antisemitiska konspirationsteorier.

Frågepåståendet som användes löd: ”Finansmannen George Soros styr i hemlighet mycket av det som händer i världen”. 10 procent svarade ”Jag tror att det ligger någonting i det”, 39 procent avvisade påståendet som falskt och 51 procent valde svarsalternativet ”vet inte”.

För att utröna huruvida de som sätter tilltro till denna konspirationsteori även instämmer i explicita antisemitiska föreställningar undersöktes i vilken utsträckning dessa respondenter instämde i påståenden som reflekterar traditionell och Förintelserrelaterad antisemitism som ingick i ett mångdimensionellt index. Resultatet visade att inte alla som sätter tilltro till konspirationsteorin om Soros hyser antisemitiska föreställningar, men det visade också att det bland dem som instämmer i denna konspirationsteori finns en stark överrepresentation av individer som i olika grad bär på traditionella antisemitiska föreställningar (se kapitel 6). (Frågepåståendet ingick inte i 2005

års undersökning. Således finns det inga tidigare resultat att jämföra med för denna fråga.)

Svag minskning av antisemitism relaterad till Israel

Kritik av Israels politik är i sig inte antisemitism, men antisemitiska föreställningar och uppfattningar förekommer i kontexter som rör staten Israel och den israelisk-palestinska konflikten (se kapitel 3). Resultatet visar att stödet för antisemitiska föreställningar och attityder som uttrycks i sammanhang som rör Israel minskat något mellan 2005 och 2020.

2005 instämde 7 procent helt eller delvis i påståendet ”På grund av Israels politik tycker jag allt mer illa om judar”, 2020 var motsvarande andel 6 procent. 2005 instämde 9 procent i olika grad i påståendet ”Så länge Israel finns kan vi inte få fred i världen”, 2020 var motsvarande andel 7 procent. 2005 instämde 26 procent helt eller delvis i påståendet ”Israels politik präglas av en i Gamla Testamentet rotad hämndlystnad (”öga för öga, tand för tand”)”, 2020 hade denna andel minskat till 23 procent.

De frågepåståenden som använts återger antisemitiska föreställningar och uppfattningar, men det kan inte uteslutas att det finns respondenter som genom att instämma i något av de två senare velat ge uttryck för kritik av Israels politik utan att närmare reflektera över utsagornas innebörd. Detta bör beaktas när resultaten tolkas. (I enkäten 2020 inkluderades även ett frågepåstående som inte anknyter till antisemitiska attityder och föreställningar utan endast uttrycker kritik av Israels politik, se kapitel 6).

Ökning av andelen positiva till en svensk statsminister som är jude

Graden av sympati respektive antipati gentemot judar (social distans) undersöktes genom frågor huruvida respondenten skulle acceptera en jude

Resultatet visar att stödet för traditionella och Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar försvagats.

som familjemedlem, granne eller chef samt med frågepåståendet ”Det skulle vara helt acceptabelt med en jude som statsminister i Sverige”. Svaren på den senare frågan torde i viss mån även indikera i vilken grad svenska judar ses och ”accepteras” som svenskar.

Resultaten visar att andelen som ställer sig positiva till tanken på en svensk statsminister som är jude ökat markant jämfört med 2005 samtidigt som andelen avståndstagande minskat betydligt. 2005 svarade 48 procent helt eller delvis instämmande på påståendet, 2020 var motsvarande andel 66 procent. Andelen som i olika grad ställde sig negativa till påståendet minskade från 25 procent 2005 till 15 procent 2020.

Frågorna om acceptans för en jude som familjemedlem, granne och chef ställdes inte 2005 varför en jämförelse inte är möjlig. Enligt resultaten från 2020 var 89 procent helt eller delvis positiva till en judisk familjemedlem medan 6 procent i olika grad var negativa. 96 procent ställde sig på motsvarande sätt positiva och 2 procent negativa till ”en jude som granne”. 94 procent hade en i olika grad positiv inställning till ”en jude som chef” medan 2 procent var negativa.

Elastisk syn på antisemitism: intensitet och spridning

I 2020 års undersökning beskrivs resultaten även utifrån en så kallad elastisk syn på antisemitism, en metod som har utvecklats av sociologen Daniel Staetsky och tillämpats på undersökningar av antisemitiska attityder i Storbritannien och Norge. Med den här metoden kan mer eller mindre sammanhängande antisemitiska attityder och föreställningar i en befolkning beskrivas utifrån såväl *spridning* som *olika nivåer av intensitet* (se kapitel 5 och 7). I resultatredovisningen följs i huvudsak den kategorisering av skiftande grader av intensitet som föreslagits av Staetsky: respondenter som svarat instämmande på fler än hälften av påståendena i ett index har bedömts hysa antisemitiska attityder med starkare intensitet, och de som svarat instämmande på mer än ett påstående men inte fler än hälften har bedömts hysa antisemitiska attityder med svagare intensitet. Respondenter som endast instämt i ett påstående har inte kategoriserats som antisemitiskt inställda, men ett instämmande kan indikera en latent antisemitisk attityd.

I det följande redovisas resultat för sammanlagda index baserade på de frågepåståenden som använts för att undersöka 1. social distans, 2. traditionella och Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar (nedan kallat multidimensionellt antisemitismindex) och 3. antisemitism relaterad till Israel. (Av bland annat metodologiska skäl har frågepåståenden som rör traditionell och Förintelserelaterad antisemitism sammanförts i ett gemensamt index, se kapitel 5.) Avslutningsvis redovisas en jämförelse av resultaten för 2005 och 2020 års undersökningar.

Social distans

Resultaten för dimensionen social distans visar att 83 procent av befolkningen intar en i olika grad positiv eller, vilket gäller en mindre andel, ”neutral” hållning till att ha en jude som statsminister, granne, chef eller familjemedlem. 2 procent hyser negativa attityder med starkare intensitet (instämmer i 3–4 av 4 påståenden) och ytterligare två procent med svagare intensitet (2 instämmanden). 13 procent har endast ett negativt instämmande.

Starkare intensitet hos 5 procent

När det gäller traditionella och Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar, det vill säga det multidimensionella antisemitismindexet, visar resultaten att 66 procent av befolkningen inte instämt i något av de åtta frågepåståenden som använts. 5 procent har instämt i fem eller fler av de påståenden som ingår i indexet och uppvisar en antisemitisk inställning med starkare intensitet. En andel om 14 procent har instämt i 2–4 påståenden och kan därför sägas bära på en antisemitisk inställning med svagare intensitet. Ytterligare 14 procent har instämt i ett påstående. Som framhållits kan denna andel inte kategoriseras som antisemitiskt inställd, men har relevans för frågan om föreställningars spridning.

Maximal spridning

Sammantaget är det 34 procent som har instämt i ett eller fler antisemitiska påståenden. Utifrån ett elastiskt synsätt markerar 34 procent den *maximala spridningen* av antisemitiska föreställningar i befolkningen. Det betyder *inte* – vilket är viktigt att understryka – att 34 procent kan beskrivas som antisemitiskt inställda. Siffran ska förstås som en uppskattning av den andel av befolkningen inom vilken judar och andra skulle kunna möta den typ av föreställningar som har undersökts här. Det ska betonas att inte alla som bär på antisemitiska föreställningar och uppfattningar nödvändigtvis ger uttryck för dessa. Men det finns också anledning att påpeka att i de fall individer som bär på enstaka antisemitiska stereotyper även ger uttryck för dessa kan de vara kränkande och väcka obehag även om de är oreflekterade och saknar en fientlig intention. En uppskattning av den maximala spridningen av antisemitiska föreställningar kan till exempel vara relevant vid tolkningen av de resultat gällande svenska judars erfarenheter och upplevelser av antisemitism som redovisats i undersökningar 2012 och 2018 (se kapitel 4).

Samband mellan social distans och antisemitism

Vad gäller kopplingen mellan social distans-indexet och det multidimensionella antisemitismindexet antyder analysen att dessa två index mäter delvis olika dimensioner av antisemitism och att relativt många som bär på antisemitiska föreställningar med starkare intensitet inte hyser antipati mot judar som personer. Samtidigt är det tydligt att med fler instämmanden på social distansskalan ökar andelen med ett eller fler instämmanden i påståenden som ingår i det multidimensionella antisemitismindexet.

Antisemitism relaterad till Israel

Resultaten avseende antisemitism relaterad till Israel visar att av alla respondenter har 77 procent inte instämt i något av de tre påståenden som ingår i indexet. 6 procent har instämt i två eller tre av påståendena och kan i relation till den här undersökta dimensionen anses ha en antisemitisk inställning. 17 procent har instämt i ett påstående, och denna andel har inte kategoriserats som antisemitiskt inställd. (Då detta index endast består av tre påståenden har resultaten inte beskrivits utifrån olika nivåer av intensitet, se kapitel 5.)

Vi har även analyserat i vilken grad det finns ett samband mellan antisemitiska inställningar relaterade till Israel och de traditionella och Förintelserrelaterade antisemitiska föreställningar som ingår i det multidimensionella antisemitismindexet. Resultaten visar att det finns en andel som instämt i ett eller flera Israelrelaterade antisemitiska påståenden, men som inte instämt i några påståenden i det multidimensionella antisemitismindexet. De som instämt i fler påståenden som ingår i indexet för antisemitism relaterad till Israel har dock fler instämmanden i det multidimensionella indexet.

Jämförelse mellan 2005 och 2020 utifrån ett elastiskt synsätt

När vi jämför resultaten från 2005 och 2020 års undersökningar för det multidimensionella antisemitismindexet och indexet gällande antisemitism relaterad till Israel utifrån ett elastiskt synsätt påvisas ett minskat stöd för antisemitiska föreställningar. Även andelen som inte instämmer i något antisemitiskt påstående som ingår i de två olika indexen har ökat. Samtidigt har andelen med starkare eller tydliga antisemitiska attityder och föreställningar endast förändrats i mindre utsträckning mellan dessa år.

Relation mellan attityder och bakgrundsfaktorer

Resultaten av den fördjupade analysen med multipel regressionsanalys av resultaten för 2020 års undersökning visar att demografiska bakgrundsförhållanden såsom kön, ålder, utbildningsnivå och födelseregion är associerade med antisemitism. Liksom även tidigare studier har visat är högre ålder relaterat till mer negativa attityder, medan högre utbildningsnivå korrelerar med en lägre grad av antisemitiska attityder och föreställningar. Ser vi till kön kan vi konstatera att traditionella och Förintelserrelaterade antisemitiska föreställningar tenderar att ligga något högre bland män, medan motsvarande förhållande gäller för Israelrelaterade antisemitiska föreställningar bland kvinnor. Var man bor i Sverige har liten betydelse för benägenheten att hysa antisemitiska attityder. Att ha en judisk vän korrelerar däremot med en lägre grad av antisemitiska inställningar.

Några bakgrundsfaktorer ger ett tydligare utslag i den multivariata analysen vilket föranleder en diskussion om möjliga förklaringar till detta (se även kapitel 9). Bland individuella karakteristika är högre ålder förknippad med en högre grad av antisemitism. Äldre ålderskategorier tenderar att uppvisa en högre grad av negativa attityder till minoriteter än yngre vilket ibland har förklarats med ett så kallat generationsgap, det vill säga att tiderna förändras och att yngre personer överlag har en mer positiv inställning till andra grupper i samhället än äldre generationer.

När det gäller den högre grad av antisemitiska inställningar som återfinns bland respondenter födda utanför Norden (det multidimensionella indexet) och i än större utsträckning den högre grad av antisemitiska inställningar (samtliga index) som återfinns bland dem födda utanför Europa – av vilka en stor andel idag kommer från Mellanöstern – torde detta sannolikt delvis handla om att de har

---

Antisemitiska attityder och tankefigurer förekommer i olika befolkningsgrupper – inklusive i majoritetsbefolkningen – i grupper med olika religionstillhörighet eller ingen sådan samt i olika politiska opinioner, om än i skiftande omfattning och med olika utbredning beroende på form.

övertagit antisemitiska attityder och föreställningar som förekommer i deras forna hemländer. Här kan noteras att antisemitismen är jämförelsevis mer utbredd och politiskt legitim i länder i Mellanöstern liksom i vissa öst- och centraleuropeiska länder (se kapitel 4). Denna förklaring torde till viss del även vara giltig för den högre grad av antisemitiska inställningar som återfinns bland respondenter med muslimsk religionstillhörighet eftersom en betydande del av denna kategori har migrationsbakgrund i Mellanöstern. Även faktorer som utsatthet för negativa attityder, diskriminering och social och ekonomisk segregation i det svenska samhället skulle kunna öka benägenheten att överta antisemitiska föreställningar som utpekar judar som orsak till verkliga eller upplevda orättvisor. Vidare kan antisemitiskt tänkande – här liksom i andra sammanhang – ges näring av Israel–Palestinakonflikten.

Resultaten för personer födda i Sverige med en eller två föräldrar födda utomlands skiljer sig däremot inte från dem för personer födda i Sverige med två inrikes födda föräldrar. En trolig förklaring till detta är att dessa personer i dagsläget tillhör den yngre ålderskategorin i befolkningen och att socialiseringsprocessen av allt att döma inte skiljer sig mellan dessa olika kategorier.

Även respondenters tillit till andra, tillit till samhällsinstitutioner som riksdagen, regeringen och polisen samt attityder till invandring och sexism visar sig ha betydelse för benägenheten att hysa antisemitiska attityder och föreställningar. Högre tillit är relaterat till en lägre grad av antisemitiska inställningar medan negativa attityder till invandring och sexistiska attityder korrelerar med en högre grad av antisemitism. Dessa faktorer är dessutom korrelerade med partisympatier. Resultaten visar att de som sympatiserar med Sverigedemokraterna även har lägre tillit till andra och till institutioner, är mer negativa till invandring och hamnar högre på sexismindexet. Liknande resultat har framkommit av tidigare studier av Sverigede-

mokraternas väljare, som även visat att dessa i jämförelse med vissa andra väljargrupper bland annat har en högre grad av xenofoba attityder (se kapitel 9). Analysen visar också på en högre grad av antisemitiska inställningar bland respondenter som sympatiserar med Sverigedemokraterna. Resultaten ligger här i linje med vad studier i andra europeiska länder visat när det gäller antisemitiska attityder i väljargrupper som sympatiserar med högerpopulistiska och högernationalistiska partier. Studier i andra europeiska länder har även visat på ett samband mellan antisemitiska inställningar och xenofoba och sexistiska attityder. Mot bakgrund av vad tidigare forskning visat är det inte orimligt att tro att det föreligger ett samband mellan dessa attityder och resultaten gällande antisemitiska inställningar i grupper som sympatiserar med Sverigedemokraterna.

En fördjupad analys visar att det minskade stödet mellan 2005 och 2020 för de föreställningar som ingår i det multidimensionella såväl som det Israelrelaterade antisemitismindexet är statistiskt signifikant. I relation till traditionella och Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar (det vill säga det multidimensionella antisemitismindexet) är minskningen närmare 27 procent och i förhållande till Israelrelaterade antisemitiska föreställningar är den 13 procent.

Ökar eller minskar antisemitismen i Sverige?

Enligt resultatet för den här undersökningen har förekomsten av antisemitiska attityder och föreställningar i den svenska befolkningen minskat mellan 2005 och 2020. Orsakerna till denna förändring är svåra att fastställa. En möjlig bidragande orsak kan vara att problem som rör antisemitism och andra former av rasism i högre utsträckning uppmärksammats i samhällsdebatten

under det senaste decenniet vilket skulle kunna ha lett till en ökad medvetenhet och kunskap i frågan. Även kunskaphöjande satsningar i dessa frågor liksom om Förintelsen och andra folkmord som genomförts av myndigheter och andra aktörer kan ha haft en viss inverkan.

Att stödet för antisemitiska attityder och föreställningar försvagats är positivt. Men det är samtidigt viktigt att notera att resultaten visar att antisemitiska inställningar fortsatt återfinns hos en icke obetydlig minoritet av befolkningen.

Det har under flera år framförts farhågor i den offentliga debatten om att antisemitismen ökar i det svenska samhället. Enligt undersökningar är det även en uppfattning som är utbredd inom såväl den svensk-judiska minoriteten som i befolkningen som helhet. Denna undersökning kan dock inte besvara om så är fallet eller inte. Antisemitism är en mångfasetterad företeelse som framträder i olika former och manifesteras på olika sätt. Undersökningar av attityder är inte tillräckligt för att kunna besvara frågan huruvida antisemitismen ökar eller minskar i ett samhälle. Det krävs också jämförbara kvantitativa och kvalitativa studier som över tid belyser utvecklingen gällande hatbrott och incidenter, närvaro av antisemitiska motiv och attityder i politisk debatt och medier, spridning av antisemitisk propaganda på internet, antisemitismens roll och funktion i specifika politiska och politisk-religiösa rörelser samt judars och andras erfarenheter av antisemitism. Det ska också betonas att olika former och manifestationer av antisemitism parallellt kan röra sig i olika riktningar.

Avslutande reflektioner

Resultaten från undersökningen visar att antisemitiska attityder och föreställningar är jämförelsevis mer utbredda i vissa delar av befolkningen och vissa politiska opinioner än i andra. Som påpekats gäller detta bland annat äldre åldersgrupper och befolkningsandelar födda i eller utanför Europa eller med muslimsk religionstillhörighet samt grupper som sympatiserar med Sverigedemokraterna. Därav följer emellertid inte att förekomsten av antisemitiska attityder och föreställningar i den svenska befolkningen kan reduceras till dessa kategorier. Tvärtom visar resultaten att antisemitiska attityder och tankefigurer förekommer i olika befolkningsgrupper – inklusive i majoritetsbefolkningen – i grupper med olika religionstillhörighet eller ingen sådan samt i olika politiska opinioner, om än i skiftande omfattning och med olika utbredning beroende på form.

Vad gäller partipreferenser kan till exempel konstateras att traditionella och Förintelserelaterade antisemitiska föreställningar är jämförelsevis mindre utbredda i grupper som sympatiserar med partier till vänster eller i mitten på den politiska skalan än bland dem som sympatiserar med partier till höger. När det gäller antisemitism relaterad till Israel ser mönstret delvis annorlunda ut. Denna typ av föreställningar är till exempel jämförelsevis mindre utbredda i grupper som sympatiserar med Vänsterpartiet/Feministiskt initiativ och Miljöpartiet, men även med Kristdemokraterna. Resultat gällande attityder bland partisympatisörer bör av uppenbara skäl inte förväxlas med frågor som rör möjliga problem relaterade till antisemitism i politiska partier eller i specifika politiska miljöer, men de understryker att antisemitismen i form av idéer och attityder varken kan eller bör beskrivas som ett problem som i huvudsak förekommer i politiskt extrema sammanhang eller i det ena eller andra politiska lägret.

